

908
H25

Hammer Szabina

Almáskamარás története

I.

Telepítvényes falvak, kurtász községek a volt Csanád-Arad-Békés megyei kincstári pusztákon

A Körös és Maros vidéki alföldi területek török kézen azinte teljesen lakatlanná váltak. Hatalmas területek voltak, melyeket emberi kéz nem művelt. A pusztulás nagyságát érzékeltetik például a következő adatok. Míg Békés megyében hivatalos felvétel szerint a XVI. század elején 63 népes község volt, a török kiűzése után 1716-ban hivatalból tett összeírás szerint csak 9 község lakott, és összesen 520 család volt, legfeljebb 3000 fővel.¹

A pusztá területeket az állam javára foglalták le, hisz a Habsburgok központosított monarchiájának államapparátusa költséges volt. A királyi kincstári kamara tulajdonát képező, kincstári birtokként kezelt puszták egy részén a XVIII. század folyamán rideg marhatenyáasztést folytató bérlőknek, tősaséreknek adták ki, más részét pedig eladták.² Így például Than Albert szegedi camerarius praefectus hivatalos jelentése szerint a Békés, Csangrad és Zaránd megyei fiscoalitati jószágok igen keveset jövedelmeznek, ezért javasolja eladásukat. 1719-ben állítólag 24.000 Ft lefizetése mellett királyi adományul nyerte az említett fiscoalis jószágokat Haruckern János György. Az adománylevelet 1723. és 1736-ban kiegészítve állították ki Haruckern részére, ki 1719-ben bárói címet, 1732-ben a Békés megyei főispánságot nyerte.³ +

+Haruckern egy linzi pék fia volt. A császári hadak élelmezése körül kiválóan érdemesítette magát. Egyrészt vagyonra tett szert, másrészt az említett címet és rangot is ennek köszönhette. A birtokott később leányágon gróf Wenkheim József, gróf Károlyi József gróf Stockhamern, báró Weinkheim József, Blankenstein grófné,

Haruckner nagymárvü telepítési akcióba kezdett. Elsősorban hazai elemekkel, magyar és szlovák lakóssággal telepítette be ezeket a részeket, de németeket is hozott be az országba. Ekkor települtek Orosháza, Szarvas, Gyoma, Öcsöd, Vésztő községek. 1723-ban Gyulára, 1724-ben Elekre telepített németeket Württembergből, Bajorországból és Frankfurt vidékéről. E magánjellegű telepítés mellett Cassád megyében főleg kincstári telepítésekkel találkozunk.

Az állam érdekelt a telepítvény-kérdésekben hiszen a falvak egyharmada kincstári birtokon feküdt.⁴ Állampolitikai céloknak szerepük volt a létrejöttükben akár populációs, akár pl. dohánytermesztés szempontjából.

A telepítvényes falvak vizsgálatánál alapvetően tisztázandó probléma: a paraszt és a birtokában lévő föld /mint legfontosabb termelő eszköz/ jogi helyzete. Nem "urbéreszek", földjeiket "haszonvételekre" birtokolják. Jogállásuk így kedvezőtlenebb az urbéres községekkel szemben, hisz meghatározott időre szóló szerződések /általában 20 évre szóló magállapodások voltak ezek/, és különböző feltételek pl. dohánytermelés és földművelés kötelezettsége mellett, települhettek csak is, nagyrészt kincstári pusztákon. A telepesek általában már telepítéskor faluszervezetben szállták meg földjeiket. Otthonalapítás céljaira is kaptak birtokot, házuk a számukra átengedett majorsági birtoktesten feküdt. Az itt emelt épület tulajdonjoga a telepítvényesé.

1848 táján az alföldön kb. 140 telepítvényes falu van, Arad megye területén 8.⁵ A telepítvényesek kilenczted része kertészség. A kertész község elnevezés gazdasági funkción alapuló elnevezés. Munkaigényes növény, elsősorban dohány termesztésével foglalkozó telepek voltak.

+Feststich grófné, Kárászné, Therésia báróné, gróf Bloza József, gróf Mitrovaky, gr.Bastarházy Mihály, gr.Batthyány István, Anere perg grófné, Drachsl báróné, Bedekovicsné örökölték. Részleten Haruckern életrajzot ld. Békés bármegye c. monográfiában. Bp. 1936. Dr.Harsányi Margit dolgozata.

Természetesen nem beszélhetünk tiszta típusról: domináns elemek váltakoznak, a szükségleteknek megfelelően. Dekonjunkturális időben a kertészségek egy része felhagy a dohánytermesztéssel, sőt igyekeznek ezen a vidéken minél előbb megszabadulni a dohánytermesztési kötelezettségektől, mint azt a későbbiekben megpróbálom érzékeltetni.

Az alföldi kincstári pusztákon azonban elsősorban a dohánytermesztést szorgalmazták. Mi volt ennek az oka? Ezen puszták bérleti korábban úgy hasznosították a kincstártól bérelt területet, ahogy akarták, csupán egy kikötés volt: kötelesek a kincstár számára katonalovakat nevelni.⁶ Ilyen lónevelő szerződéseket kötöttek Dun-Iraton, Pankota, Nagykamarás és Kunágota pusztákra. De 1785-ben megalakul a mezőhegyesi állami méntelep - így a községek lónevelő tevékenysége feleslegessé válik.

A francia háborúk következtében viszont növekszik a gabona, dohány kereslet. A kertészségek telepítése célszerűnek látszott. Gyors hasznot jelentett különösebb befektetés nélkül, mert általában a kertészek rendelkeztek fogattal is és gazdasági felelősséggel is, önjerejükből hosták létre az elvadult parlagon dohányültetvényeiket, lakóházaikat, valvaikat. 8-13-18-20 kat.holdnyi részleteket adtak haszonbérbe egyeseknek, így váltak az ún. kincstári dohánykertészségek 100-150-200, sőt ennél is nagyobb számú községekké. Ezek a haszonbérleti szerződések 6-20-32 évre szóltak. A haszonbérletők kötelesek voltak bizonyos földterületet dohánytermelésre használni, a dohányt a kincstárnak átadni.

A dohány Szeged vidékéről származik át a környékre. Termesztése akkor vett nagyobb lendületet, mikor az észak-amerikai függetlenségi háború idején az európai piacról elmaradt a virginiai dohány.

A dohány munkaigényes növény. Termeléséhez jó minőségű föld kell, művelése szakértelmet kíván. Sem a robotmunkán alapuló nagybirtok sem a sokféle kötöttséggel rendelkező jobbágygazdaság nem foglalkozhatott vele kielégítően. Ezen kívül olyan munkásra volt szükség, aki szabadon használhatja fel munkaerejét és érdekelt a termelésben.

Voltak kincstári telepítvényes községek, melyek a dohánytermesztésből szép jövedelemre tettek szert: Apáczsa, Bodzás, Dombiratos, Magyar-Bánhegyes, Kis-Iratos, Nagy-Kamarás. De nem mindenki járta a dohánytermelés és kezelés nehéz munkájában. Érkövy Adolf már idézett munkájában megemlíti, hogy az "1840-es években a kincstári telepítvényesek szerződésileg birság mellett voltak kötelezve, és mágia vonakodtak a dohánytermeléstől. Voltak esetek, hogy vasba verve kísértetett a vonakodó dohányos földje művelésére /Alberti községben/, de sem a szigor, sem a teljes birság által több község nem volt dohánytermesztésre birható: Kövegy, Nagy Majlát, Alberti, Almás és Kamarás községek. Ezen községek a kötelezett 2945 hold földön dohányt nem termesztvén 58-900 Ft-ra birságotlattak, s a föld hasznobére fejében 12.375 Ft kellett volna fizetniök, de kérvényezésük során, 20 év múlva, 1863-ban a birságot elengedték"/40-41 l/

A terhekkel illetően a kertészségsknél általában a pénzszolgáltatás válik fokozatosan uralkodóvá. Ezt a munkaszolgálat egészének, vagy nagyrészének megváltásáért fizetik. Terményaszolgáltatásra jellemző, hogy azt nem hányadban, hanem meghatározott, változatlan mennyiségben szabják meg. A dohányt illetően a kertészségek szerződésai valamilyen formában előírták a dohánytermesztési kötelezettséget. Vagy meghatározott területen, házhelyenként 4-5 holdon feles dohányt kell termelni; vagy az adandó dohányt mázsában szabták meg; vagy a pénzbérlet vált uralkodóvá - esetleg ezt kombinálták feles dohánnyal, vagy meghatározott dohánymennyiséggel. Az utóbbi típushoz /pénzbérlet uralkodó formája/ elsősorban a kincstári telepessék tartoznak. A pénzbérlet uralkodóvá válását indokolja, hogy a dohányárak időközben csökkennek. A terhek viszont fokozatosan emelkednek. Példának idézném a kunágotaiak esetét: 1844-ben 2 Ft 60 kr-t; 1854-ben 4 Ft 50 kr-t, 1864-ben 5 Ft 50 kr-t fizettek holdanként.

A kincstári uradalmak legnagyobb része ⁹ 1863-66 között a Nemzeti Bank kezén volt - ez az árendát egyre magasabbra emelte.

A telepítvényesek nem tudták a fokozódó terheket fizetni. Az aradi jószágigazgatóság 1870-ben javasolta a hátralékos telepítvényesek ellen elrendelt végrehajtás felfüggesztését. Marháikon kívüli ugyan is semmi vagyonuk nincs, ha ezeket is elveszik tőlük, földjeiket nem tudják művelni.¹⁰ Gyakori az ellenszegülés, sőt a szolgáltatások megtagadása pl. Bánkut lakói többször elűzik a végrehajtásra küldött hatósági közegeket. Az 1860-as években egyébként is a legtöbb kincstári telepítvény szerződése lejárt, dönteni kellett további sorsukról. Hosszas előkészítések, tárgyalások, törvényjavaslati viták után végre megszületett az 1873. XXII. tc., mely kimondja, hogy az összes kül és belbirtokok megválthatók az évi szolgáltatások husszoros összegével. A templomok, iskolák, köstermek a falvak tulajdonába kerültek megváltás nélkül. A kincstári telepítéseknel - könnyítésként - a pénzügyminisztert megbízták, hogy 22 vagy 34 évi törlesztésre köleszönt eszközöljék ki.

Igy a XIX. sz. végén a Palugyei által felsorolt¹¹ 51 kertészségből - Békés-Csanád-Csongrád megye területén - csak 30 lett önálló község, ezek közül 19 kincstári telepítvény. Problémát okozott az átengedő föld mennyiségének megállapítása. A telepítvényesek általában az egész haszonbérlet föld területét meg akarták venni vagy még azon felül is. Sőt, az időközben felszaporodó házatlan szellérek is akartak földet. Dombiratoson pl. 184-en fejenként 1 kh belső és 4 kh külső telki állományt, kevermesiek, kunágotaiak 1-1 holdnyi ház-helyet kértek. A kincstár viszont csak annyi földet ad el amennyinek megváltására biztosítékot lát. Így például Kunágotán megváltáskor 130-an kaptak 14 kataszter holdnyi, 77-en 1,5 holdnyi birtokot. Hogy mennyire nem oldotta meg az 1873-as XXII. tc. a telepítvényesek problémáját, azt a kérvények és zavargások sokasága bizonyítja. 1891-ben forrongáshoz vezetett az elégedetlenség. 1893-ban Aradon tartanak értekezletet: 5 tagú bizottságot küldenek ki a sérelmek és kívánságok összegyűjtésére. Okt. 23-án Mezőhagyasán 22, Békés, Arad, Csanád megyei község küldötte vitatja meg a követeléseket: a tartozásokat kamatmentesen, a tőkeamaradványt 4 %-os kamattal törleszthessék. 1905-ben új megváltási rendszert vezetnek be.

Eszerint Mészökövács háza törlesztése 1957-ben, Pitvarosé, Óteleké 1958-ban járt volna le. E rendezés elviselhetőbbnek bizonyult, hisz volt falu - pl. Csánádepáca - mely megváltotta magát.

1906. szeptember 29-én Almáskamarás községben készült képviselő testületi jegyzőkönyvből: "a községnek, mint telepirtokosnak kincstári talpes birtoka után mintegy 8000 Korona örökváltás tartozása van. Ebből a birtokból folyó jövedelemből ennek törlesztésére 466 Koronán felüli összeg emésztetik fel. Ezért az örökváltás tartozás elengedését kérik". Válaszról már nem értesülhettem a jegyzőkönyvekből.

Trianoni szerződés értelmében számos település más országhoz került. A megmaradtak számára új lezárási kulcsrendszert hoztak létre 1932-ben. Eszerint pl. Kunágota 1972-re fizette volna ki váltáságát. Az adóközösségek problémáját a felszabadulás után végrehajtott földreform oldotta meg. Ekkor jutottak az általuk művelt föld teher nélküli birtokába, melyet őseik, a kertészbérlők vettek át, és nemzedékről nemzedékre művelték szorgalmas, kitartó munkával.

II.

Almáskamarás kertészközség telepítése és fejlődése

1844 - 1900

Almáskamarásnak, mint községnek, nincs okmányokkal kimutatható történeti múltja. Szomszédságában fekvő települések - Bánkut, Nagykamarás, Kunágota - mind régebb idő óta lakott helyek. Ezek története vet fényt Almáskamarás történetére is. Így az elszórt írásos feljegyzések mellett többször kell az analógias módszerhez folyamodni, hogy egy-egy jelenséget kellőképpen megértsünk, magyarázhassunk.

A falu neve eredetileg Kamarás volt és vele együtt értették a mai Nagykamarás falut is. 1403-ban a Maróthyak, 1439-ben a Mareallyak, 1452-ben a Hunyadiak birtoka volt. 1471-ben Keszy Balázs kezén találjuk, aki valamilyen címen az aradi káptalannak adta a puszta felét.¹²

Palugyai már idézett munkájában így ír: "Kamarás Cs.K. kincstári pusztá; Arad megyéből legközelebb lón átkebelezve; Kétegyháza-hoz délre 1 1/2; Gyulához 4 1/4 mérföldnyire. E pusztá több birtok osztályra van szakítva; de ezek között 2 népes dohány kertésség tűnik ki; egyik Nagy Kamarás név alatt 3005 hold s 365 ölryi tért foglal el. 1404 kertész lakja; - a másik Almás-Kamarás 2986 4/110 holdnyi földterülettel; itt 797 kertész lakik, kik mindnyájan római katolikusok..." /192-193.1./

Palugyai tehát használja má, 1855-ben a Kamarás név mellett /mely valószínű a kincstári birtokjellegre utal/ ez Almás megkülönböztető nevet. Ezzel a névvel Oltványi Pál; A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak rövid története /Szeged 1867/ c. művében találkozunk. "A XIV. századi egri egyházmegyei pápai tizedszedek névjegyzékében fordul elő Almás.+

A települést általában Arad megyében említik, hol a sarándi, hol az eleki járásban. Pusztá, 1189-es lélekszámmal, ahol divatosó nyelv a német "23. majd később falu, hozzá tartozik Bánkut pusztá²⁴. A provizórium ideje alatt Békás vármegyéhez, majd Trianon után Csanád-Arad-Torontál egyesített bármegyékhez került.

+A csanád egyházmegye kiegészítő részét képező egész pankotai kerület Almás egyházközségével az egri egyházmegyéhez tartozott. Almás pedig a pankotai eszperesi kerülettel határos község akkoriban könnyen ennek egyik alkotórésze lehetett.

A község mai neve - kötőjel elhagyása és a 2 tag egybeírása - az országos községi törzskönyvbizottság javaslatára született. 1908-ban a járási főszolgabíró 665/1908 sz. körrendeletében javasolja, a márc. 13-án üléseső helybeli képviselőtestület elfogadja. Ettől kezdve használják a mai formát: Almáskamrás.¹⁵

Érkövy Adolf a puszta betelepítését 1844-re teszi. A Pécska -kóvácskási kincstári uradalomban két új telepítést jegyez fel: Apáczsa 1821 és Almás 1844. Korábban telepített községek Nagy Kamarás, Földvár, melyeket kincstári haszonbérletk; Hengelmüller M. Vodianer Sámuel, Móricz és Rudolf a kincstári uradalom ellenére hoztak létre. Hevesmegyeiek, Mezőkövesdiek kerültek ekkor erre a vidékre. Az egész pusztát ekkor Vodiáner Sámuel budapesti bankár bérelte a kincstártól, így a telepített kertésszalfvak lakói az ő alhaszonbérletői lesznek. Később azonban visszazárll a kincstárra a birtok.

Almás lakói Elekről jött németek voltak. Elekre Harucker telepítette őket. /Német nemzetiségű település volt még Keglevichháza. Kovácsi, Kistelep; szlovákok lakták Pitvaros, Albert stb. falvakat, tehát a magyar kertésszések mellett találunk nemzetiségi kertésszalfvakat is/

A telepítés alkalmával mintegy 80 család jött át. Feltételezhető azonban, hogy már korábban is jártak erre a pusztára elekiek, hisz a túlnépesedett kertésszközségeknél gyakori, hogy több rajt boosájtanak ki. A Historia Domus¹⁶ szerint már 1840-től tartózkodnak itt tavasszal, nyáron, ősszel. Kunyhókban laknak, majd a terményekkel ősszel visszatérnek Elekre. Foglalkozásukra nézve ugyanis szerződéses dohánykertészek voltak.

Palugyai is feles dohányt természetként említi őket, kik a kincstár számára kötelesek dohányt termelni. Ezért cserébe 119 házzámot és ugyanannyi 20 kat. holdat adott.

Igy a falu "határának" összes területe 2975 hold; ebből szántó-föld 2380 hold, melyből ismét dohány alatt 595 hold levonandó, legelő 476 hold, és 119 hold házhelyek.¹⁷

Az egységes elgondolás mellett telepített falvakban a beltelék, szántó, rét és legelőjárandság - kertésségben belül megegyezik. Míg nálunk 20 kat hold alkot egy teltet, a szomszéd Nagykamaráson előbb 21, majd 17, Bánkúton 29, Kunágótán 20 1/2 hold.

A kertésztelepek lakóinak életében a szerződés kötés a legfontosabb esemény.

Eredeti szerződés birtokában korrigálni kell egy adatot. A Nagykamarái puszta II. osztályból haszonbérbe kiadott terület összesen 2986 4/1100 holdat tett ki. A símlapon látható előszámlált földmennyiségből minden egyes dohánykertésznek a következő felosztásban juttattak haszonbért:

a dohánytermesztő és szántóföldekből minden nyomásban 5 hold,	
négy nyomásban tehát összesen	20 hold
a rétekből	--
a legelőből	4 hold
a házi telekből	1 hold

A szerződés 3. pontja kimondta: "Minden aláírt haszonbérlő Dohánykertész magát a Törvény szoros értelmében kötelezi hogy a nékie haszonbérbe bocsájtott, és három egyenlő terjedelmű nyomásra felosztott Dohánytermő és Szántóföldekből az egyik nyomásban, vagy is öt holdon minden esztendőben egyedül Dohányt ültetni, következőleg ezen nyomásban és pedig ennek egész kiterjedésében nem egyebet, hanem csupán Dohányt, és pedig legnagyobb szorgalommal termesztetni fog."

A hátralévő nyomást úgy hasznosította, ahogy jónak látta, csak ne ütközzön az előző ponttal.

Haszonbérleti Szerződés.

Melly egy részről a kir. kintstári Uradalom, más részről pedig az alólírt haszonbérelő Dohánykertészek között, és pedig a királyi kintstári Uradalom részéről felsőbb helybenhagyás' teltartásával következőleg kötött:

1-ször. A királyi kintstári Uradalom a Dohánytermesztésnek, a mennyire a fenforgó gazdasági viszonyok megengedik, nagyobb terjedelmet adni, ez által pedig a honi ipar, és szorgalom' gyarapításához maga részéről is járulni kívánván, haszonbérbe bocsátja az alólírt Dohánytermesztő Kertészeknek Nemes *Arad* Vármegyében kebeleztet *eremenet Almas meves*

zse. viselő 3956-700 holdat magában foglaló *Sagy Kamarap. pap. II. op. 4.* és pedig oly módon, hogy ezen Haszonbérlet 1850 esztendei *október* hónap *12.* napjától kezdve egész 1860. esztendei *október* hava *első* napjáig, következőleg *12.* egymást követő esztendeig tartson; és hogy ezen mindegyik haszonbérelő által egyenként aláírt Szerződés mint a királyi kintstári Uradalomra, mint pedig a Haszonbérlők' mindegyikére nézve törvényes tekintetben olly erejűnek nézetessék, mintha mindegyik Haszonbérelő számára egyegy külön 's törvényesen solemnisált példányban költt volna.

Az ekképen haszonbérbe kiadott *Sagy Kamarap.* területe következő külön *némi* szakaszokból áll,

nyilván
nyilván:

- a) Dohánytermő és Szántófoldek, melyek *2197* hasonló nagyságú nyomásra felosztvák *2570* hold
- b) Rétek *111* "
- c) Legelő *111* "
- d) Házi telkek *111* "
- e) mint határvonalok, utcák, utak és Temető *11* "

Összesen *3956-700* holdból

4 pont mondta ki, hogy a termesztett dohányynak felerészét termesztésre használatba becsajjtott földtől járó haszonbér fajében, minden fizetés követelése nélkül ingyen át kellett adni.

Részletezi az átadás módját is. A termelő 2 eszombá rakta a termelt dohányt fele-fele megosztásban, és a kiküldött átvevő tetszés szerint választott.

A további 3 nyomásból járó haszonbért nem terményben, hanem készpénzben voltak kötelesek fizetni. Ez holdanként 2 Ft és 30 krajcár, azaz összesen 5950 /öt ezer kilencszázötven/ rézesforint ezüstpénzben minden esztendőben két részben: május első, valamint október első napján a királyi kincstári uradalmi pénztárba kellett befizetni.

A szerződés első része, mintegy 36 ponton keresztül tisztázza ezeket a feltételeket. A második rész 3 pontból áll. A haszonbérbe becsajjtott föld mennyiségét tisztázza, valamint a bérlő aláírásával hitelesített pontok, miszerint a fenti kötelezettséget megtartják.

Mindenegyik bérlőnek volt ilyen szerződése. /Az 57. k. házi szám alatt lakó Szilbereiss Jakab és felesége 1850 október 30-án kelt általiratási haszonbérleti szerződés alapján/¹⁸

A község határát, felosztva telkekre, lásd fényképmellékleten, bár ez néhány évvel későbbi viszonyokat mutat már, mint arról még lesz szó.

Az 1844-ben ideköltözött 80 családot feltételezhetően követte még több betelepülő család; hisz a község lakóinak száma

1845-ben már	726	lélek		
1847-ben	696	"	és 125	számozott telek
1850-ben	755	"	125	"
1851-ben	827	"	129	"
1852-ben	1022	"	129	"
1854-ben	1045	"		
1857-ben	1176	"		
1861-ben	1291	"		
1869-ben	1579	"		
1880-ban	1468	"		
1890-ben	1794	"		
1900-ban	1988	"	19/	

Az első években a lélekszám szinte ugrásszerűen növekedett. Ez pedig lehetetlen természetes szaporodással. A községbe tehát nem csupán az a 80 család települt Elekről, hanem az ország más tájáról is jöttek. A keresztelési anyakönyvbe bejegyzett nevek is ezt bizonyítják. 1846-ban megkeresztelt 33 helybeli születésű gyerek közül 25-nek a családnéve németes hangzású, 8 pedig magyar /pl. Gál János, Dohány Katalin/

1847-ben a 49-ből szintén 8 hasonló hangzású nevet találunk, míg a többi eleki származásra utal.

Részletesebb információt kaphatunk az esketési anyakönyvből. 1847 május - 1857 májussal bezáróan néztem át, és a következő adatokat találtam:

- 1/ Elekről származott, és egymással köt házasságot 110 fő /55 pár/
Elekről származott, de máshonnan származottal házasodik 17 fő
- 2/ Heves megyéből származott, házasságot köt 8 fő
/Erdőtelek, Bordány, Káli, Tiszaóra/

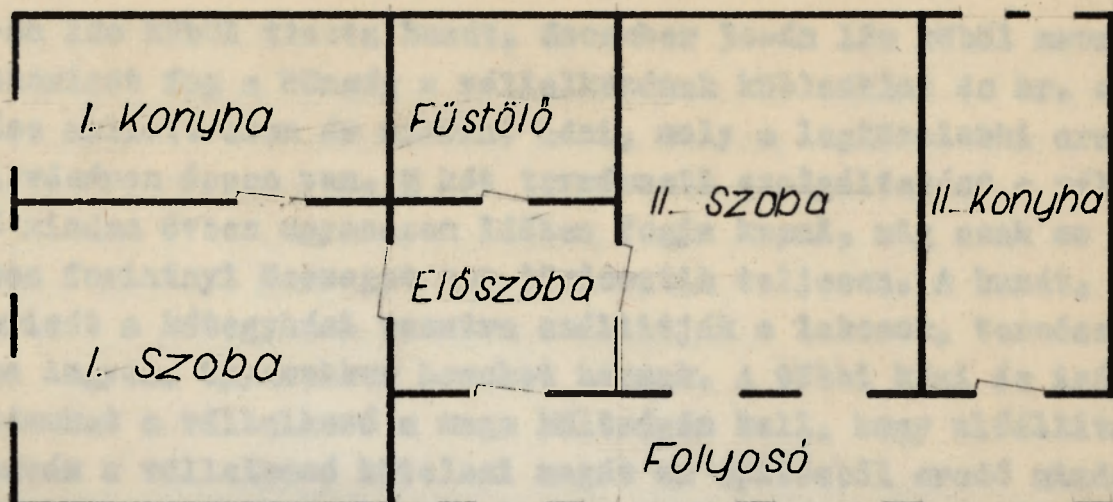
3/Csongrád megyéből származott, házasságot köt /Makó, Szentes, Szeged/	7 f6
4/Torontál megyéből származott, házasságot köt	2 f6
5/Borsod megyéből származott, házasságot köt	2 f6
6/Erdélyből származott, házasságot köt	6 f6
7/Még szerepel 1-2 fős elosztásban Gyula, Ujkétske, /Pest m./ Ujfalu, Pécska, Medgyes, Kevermes; Apáca, Petersdorf /Szlávia/	10 f6
Összesen:	<hr/> 162 f6

A 427 d-vel és a 427 e-vel jelölt utcák voltak az először lakottak. /Nagy utcának, Nap utcának, Szélső utcának és Szőlő utcának nevezték/

Az első években épült, és még máig is fennmaradt házak alapján a következőképpen építkeztek: Az épületek téglalap alaprajzúak, rövidebb oldallal az utcáfront felé, hosszabb oldala befelé nyúlik, az udvarba. Az utcára 3 ablak nézett. Kettő a nagyszobás, egy a kisebb helyiség. /esetenként a nyitott folyosó utcára néző oldala, ekkor viszont csak 1 utcai szoba volt/ Télen konyhának használták, ha voltak őrsgak itt laktak. A ház oldalán nyitott folyosó volt, mely általában már utcáfronton kezdődött, de az utca felől fal zárta el. Legfeljebb ablakon át lehetett kitekinteni. A folyosóról nyitott ajtón egy tágas előtérbe juthatunk, innen három ajtó nyílik. Balról a már említett utcai szobába, azon keresztül lehet csak bejutni a kisebb helyiségbe /konyha/, szemben egy nyitott, fűtőlétre alkalmas, kéménnyel ellátott helyiség van. Innen lehet fűteni a szoba kámenóóját. Jobbról szintén egy szobába jutunk, melynek ablakai a nyitott folyosóra - így az udvarra néznek.

A folyosó végén található a nyári konyha, majd a lakóház mögött gazdasági épületek: a nyitott szin, istálló, hátrább disznóólak, kukoricagóré.

Már a telepedést követő első évben építettek iskolát a falu főterén. Ennek helyébe majd 1906-ban építik meg a II. osztó új iskolát. Sok gyermek volt, és egytandemes épület nekik bizonyult. 1850-ben az iskolába járók száma 84 volt, a tanítás német nyelven folyt.

1885-ben épül meg a második iskolaépület. Szintén 1 tanteremmel és 1 tanítói lakással. A két tanítót a község fizeti, évi 540 Ft-ot kapnak.^{20/}

Ugyancsak a főtéren épült a templom. 1863. május 5-én folyamodnak először a falu lakói Arad megye hatóságához. Az eddigi ideiglenes imnás életveszélyesen megromlott, kincstári uradalom részéről segítségre nem számíthatván, saját erőből akarnak építeni templomot. A terv és költségvetés bonyultása után 1864. április 27-én a község és Ursita Lipót aradi építész, mint vállalkozó szerződést kötnek.

A vállalkozó kötelezi magát az építést 1864. jun. 1. napján megkezdni, a még a tél beállta előtt az épületet tető alá hozni. A jövő év október 1. napjáig pedig az építést tökéletesen bevégezni. 8000 Ft-ot kap a községtől, mely összegeből Almás községe 1500 Ft-ot kiegészítésben és 1440 Ft-ot téglákban, a így összesen 2940 forintot jun. 1. napján tartozik befizetni. Ezenkívül szeptember

1-én 120 köböl tiszta búzát, december 30-án 120 köböl morzsolt kukoricát fog a község a vállalkozónak köbönként 40 kr. elengedése mellett azon ár szerint adni, mely a legközelebbi aradi heti vásáron éppen van. E két természeti szolgáltatást a vállalkozó minden évben ugyanazon időben fogja kapni, míg csak az ígért 8000 forinthyi összeget nem törlesztik teljesen. A búzát, a kukoricát a kátegyhási vasutra szállítják a lakosok, természetesen ingyen. Ugyanekkor homokot hoznak. A többi kézi és ígés napszámokat a vállalkozó a maga költségén kell, hogy előállítsa. Ezután a vállalkozó kötelezi magát az építésből eredő mindennemű kár és költségek megtérítésére, s a község teljes kártérítésére. Erre biztositékul mindennemű névszerinti birtokát lekötöti.

1865 szeptember 30-ra a templom al is készült. Hossza 16 öl, szélessége 6, oldalmagassága 4 öl. A díszes oltár Temesvározt készült. A falavatás 1865. október 20-án volt.

1890-ben felépül a községháza.

A községben volt posta és távirás, bár a távbeszélő hálózat felállításai költségeit nem szavasták meg az 1894 febr. 20-i képviselőtestületi ülésen. 1897. január 28-án a község utcáinak téglá vagy padló járdákkal való ellátásáról tanácskoztak, melynek fedezésére a községi közmunka, valamint ennek megváltásából befolyó összeg szolgálna.

Néhány évtizeddel a letelepülés után a kertészközségeknél már jelentkezik - természetesen törekvésként - a kincstári kötöttségtől való szabadulás vágya. Voltak községek, hol vasba verve kisérték a vonakodó dohányost földje művelésére /Alberti/, de sem a szigor, sem a birság nem tudta több községben a dohánytermelést kieroszakolni. Így Kövegy, Nagy Majlát, Alberti, Almás a Kamarás községeknél. Mivel a kötelezett 2945 hold földön dohányt nem termesztettek 58.900 Ft-ra birságot tartottak, a a föld hasznobére fejében 12.375 Ft-ot kellett volna fizetniük, de kérvényezésnek eredményeként 1868-ban a birságot elengedték.^{21/}

Az 1876-ban megjelent törvény eredményeként szunt meg a két község Nagy Kamarás és Almás hasznobéri szerződése, 30 év alatt törlesztendő örökáron válthatták meg földjüket.^{22/}

Már a dohánytermesztéssel párhuzamosan is, de annak háttérbe szorulásával fokozatosan inkább rátértek a gazdák a gabona, a kukorica termelésére. Találkoztunk ezzel a két terménnyel már a templom építésekor kötött szerződésben is, de jóval korábban, a plébániának szolgáltatott 1847. évi járandóságok között is nyoma van.

1./ Minden házaspártól egy pozsonymérfő csénelt busa, 1 pár csirke, 30 kr.

3/ 4 81 jó száraz buzaszalmát a lelkész udvarába hordani és kazalba rakni.

4/ Egy kövér sertés. melynek ára 20 pengő.

7/ 200 fej káosztá. ezarat 1 frt 30 kr. számítva

Valószínű tehát, hogy szemben a dohánynal, sokkal kifizetődőbb volt a gabona és a kukorica termelése. Ezen alapult ugyanis az állattenyésztés, mely egyre nagyobb szerepet kapott a faluban. 1894. jul. 28.-án képviselőtestületi ülésen határoztak fedestési állomás létrehozásának szükségességéről, mely a lótenyésztést kedvezően befolyásolná. A mezőhegyesi méntelepről hozatnak apaállatokat. Nam volt ritka a 4-6 lovat tartó gazda. Ugyancsak a mezőhegyesi állami uradalomból szereztek be kondor szőrű mangalicza fajta kanokat, majd 1896. december 19-i ülésen 1 db magyarfajta és 1 db nyugati fajta bika beszerzéséről döntöttek.

Az 1895-ös mezőgazdasági statisztikai adatok szerint ^{23/}volt:

lovas irásfogat

- egyes:	7	míg a nagyobb területen fekvő szem-
- kettős:	146	szédos Medgyes-Bodzásán 2, 163, 15,
- hármas	45	Medgyes-Egyházán 22; 311; 18; és
		Nagykamarásán 169; 1; 0;

Szarvasmerhák:

bika, úazó, tehátn együttesen 252, míg Medgyes-Bodzás 707, Medgyes-Egyháza 1703, Nagykararás 232.

Lovak: mén, kanca, herólt 589,

Medgyes-Bodzás 601; Medgyes-Egyháza 1183; Nagykararás 544.

Van még a faluban 966 sertés, 6260 baromfi, 2 juh és 2 méhesalád.

A gazdaságok területéből

a/ tulajdon birtok	1.913	/M.-B.	5.327.	M.-E.	5711;	Nk.	2.204/
b/ haszonélvezeti	--	/M.-B.	21;	M.-E.	--	Nk.	--
c/ haszonbéres	91	/M.-B.	254;	M.-E.	357;	Nk.	205/

Bizonyos birtokösszevonása már a falu határáról készült térképen is látható. Kétségtelenül a falu lakosságának differenciálódását mutatja. Pl. a II. dűlő 28-as táblaszámú 104/8, vagy a 29-es táblaszámú 103/15, a III. dűlő 51 táblaszámú 5-15-54-es helyrajzi számmal jelölt földterületek stb. Az 1893. március 27-én készült képviselőtestületi jegyzőkönyvben a falu lakosságának következő csoportosítását találjuk.

1 : 79	egész teleppel bíró
2 : 31	félteleppel bíró
3 : 75	ötholdas
4 : 178	házas szellér
5 : 90	lakó se háza, se telke, valakinél él mint béres, cseléd stb.

Es a megoszlás is mutatja, hogy a lakosság vagyoni helyzetét tekintve erősen differenciálódott. A földnélküliek mintegy a felét teszik ki a lakosságnak. Ezek részben haszonbérbe művelnek meg földet egy-egy gazdától; vagy éppen a község tulajdonát képes ő 36 hold szántóföldet vessik bérbe; majd később munkaalkalmat a szomszédos bánkúti főhercegi uradalomban találnak.

Szaporodnak az inségaegély kérelmek is. Az 1894-es esztendő oly szűk volt, hogy a község képtelen volt a közköltségi tartozása teljesítésére. A községi pénztár úras, így a községi tisztviselők, tanítók, lelkész, orvos, községi jegyző már hónapok óta nem kapnak fizetést. Éppen ezért 1200 Ft váltó külsőnt vesznek fel az eleki takarékpénztártól, melynek törlesztését már a következő évre előirányozták.

III.

A község fejlődése 1900 és 1945 között

A telepítés

A falu lakossága szorgalmas és dolgozó nép volt. A földbirtok agyra inkább elaprózódott, ezért a megélhetés sokféle módjával próbálkoztak. Egyre jobban virágzott az állattenyésztés és a kézműiparral való foglalkozás. A község alapításától hetteente csütörtöki napon piacot tartottak, ahol iparkészítményeket is árultak. Mivel ezek a heti piacok eléggé szártak voltak, rendszeresen látogatták a kunágotai, főleg pedig a megyesegyházi piacot. Vásárra Aradra jártak. Már mint telepese község örökváltság alatt állt, ezenkívül a pótadója is megközelítette az állami adó 100 %-át, mégis azt tapasztalhatjuk, hogy különösen a századforduló után nagyobbarányú építkezések, közművesítés folyt.

Elsősorban óvoda és iskola épület felújítása, illetve újjáépítése volt szükségesszerű. Ennek bizonyítására álljon itt egy részlet Verjassy Árpád kir. tanácsos, tanfelügyelő látogatás alkalmából készült jegyzőkönyvből.^{24/}

"....az alig 7 1/2 m hosszú és 5 1/4 m széles alacsony, szűk kis tereben 98 jelen volt gyermek közül alig 45 ül a rendelkezésre álló padokon, a többi a földön részint ül, részint hever, és számtal olyan porfelhő van a helyiségben, hogy a tanítás emiatt majdnem lehetetlen. Ez egyetlen helyiségben kívül az óvoda részére más helyiség nincs, az udvar egy része az állami fedettései állomás részére, másik része az ugyanazon épületben lévő szövetkezeti boltnak üres ládáival, petróleumos hordókkal stb. stb. van elfoglalva.... Az egész udvaron egyetlen fe sincs, mely

nyáron árnyékot nyujtana, a terem pedig oly módon fekszik, hogy a nap heve egész napon át ári a ellene még csak redőnyök sincsenek az ablakon...

...Az óvodában egyetlen játékszer vagy más oktató eszköz sincsen, márpedig sehol sincs erre nagyobb szükség, mint ezen óvodánál, melynek növendékei a eszülői házból egyetlen magyar szónak megértése nélkül kerülnek az óvodába, hol őket a magyar nyelvre szemléltető tárgyak nélkül megtanítani nagyon bajos...

....igy az óvodából az iskolába kerülő anyag nem tud kellőképpen magyarul, így az iskolában is folytatni kell elsősorban a magyar nyelv megtanítását, s csak ezután lehet a tantárgyakra áttérni. Az óvónő, Doroghyné, Orony Gizella munkáját dicséret illeti. Nem jobb a helyzet az iskolákban sem.

I. osztály: osztályvezető Hamlek Róza. Mintegy 100 gyermek van, kik között rendet és fegyelmet kellőképpen fenntartani nem lehet. A gyermekek magyarul nem tudnak, s idő kell ahhoz, hogy a tanító magyar nyelven a tanulókkal magát megértesse.

II-III. osztály: osztályvezető Klingler Ferenc. 104 tanuló. Rendkívül kellemetlen benyomást gyakorol a tanterem sötét, rozoga, iskolai tanteremhez egyáltalán nem hasonlítható állapota. Tanítási célra egyáltalán nem felel meg, azük, sötét és bűzös levegőjű, hol a 104 gyermeket elsősorban magyarul kell megtanítani minden szemléltető eszköz nélkül.

IV-V-VI. osztály: Vezető Bósz István. Munkáját pontosan, jól végzi, csak a térkép-használatot kell szorgalmaznia. S mivel senki sincs megbízva az igazgatói teendőkkel, ezennel felkérem Bósz Istvánt, vállalja el!

1905. június 15-i képviselőtestületi ülésen 12:4 arányban szavazott a képviselő testület, hogy Brandt András és neje, született Koch Katalin tulajdonát képező, az almás-kamarái telekjegyző-

könyvben a + 1 sorszám és a 102/a szám alatt felvett 360 m²-es beltelket és lakóházat minden tartozékával együtt 1905. júl. 1-től az állami óvoda halvtisége és óvodái lakás céljára 8000 Kor. készpénzért megveszi. Ezért a tótkomlói takarékpénztárból 50 évi törlesztésre 9000 Korona kölcsönt vett fel. Az így felépült óvoda máig is a község óvodája.

1913-ban az aradi Társaság még egy óvoda felállítását tervezi a községben, ha az építkezéshez szükséges 800 m²-es területű beltelket a község szolgáltatja. Ezért a köztér 431-es számmal jelölt részéből /ld. Almás község beltelkeinek térképe e. melléklet/ mintegy 40 méter szélességű telket a II. óvoda részére kihasítanak. Az épületet 1914. febr. 23-án már át is adták. Mint óvodát nem tudták teljesen kihasználni, nem volt annyi óvodáskorú gyerek, ezért a súlyos iakola gondokon

segítettek, mikor 1932-től átadták az iskolának. Az 1932/33-as tanévben mintegy 382 gyerek járt iskolába, így a tantermek hiányában még a mozihelységet is kibérelték iskola céljaira.

1901-ben felépült az I. sz. népiskola, és mivel az 1845-ben épített iskola annyira megrongálódott, hogy nem lehetett benne tanítani /beázott, a tető, dűledezett a fala/. 1906. márc.20-án lebontják. Helyébe még ez év folyamán újat építenek állami támogatással. Ez lett a II. számú népiskola, a 334-es helyrajzi számmal jelzett telken.

A III. számú népiskola céljára a köztérnek azt a részét engedték át, melyen a II. számú óvoda épült, és ahol kb. 500 m²-ől telek üresen maradt. A három tantermes, tanítói lakásos iskola-épület részben kormánysegéllyel, nagyrészt viszont helyi munkaszolgáltatás és készpénz felajánlással készült.

A megbizást Hoffmann József és Sáros Szabó József kunágotai lakosok nyerték el. Az előkészületek 1927-ben kezdődtek, és 1928-ban már átadták az épületet rendeltetésének.

1906-ban készült az az első ártézi kut, melyet Csell Demeter, orosházi kutmeister készített. Sokáig ez volt az egyetlen közkut. A falu bővülésével /ujtelep létrejötté/ szükségessé vált még két mélyfurású közkut felállítása. Így 1937-ben a Nap utca északi betorkolásánál, az északi ujtelen, majd 1939-ben a Nap utca és a Pakert utca sarkán a déli ujtelen lakosságának vizellátását szolgáló kutak elkészültek.

1905-ben bevezették községébe a vármegyei távbeszélő hálózatot.

1910-ben Komlósy Sándor kunágotai lakos ajánlatát elfogadva egy modern berendezésű gőzmalom felállítását kezdték el. A község a tulajdonát képeső közlegelőből a temetővel szemben a körut

mellett, 1 ket. hold területű földet átengedett. Itt épült fel a gószalom. /Ma raktárnak használja a termelőszövetkezet/

1920-ban kérványozták, de csak 1927-ben kaptak engedélyt a mozgófényképezés létesítésére. Tulajdonosa Strifler Sebestyén vállalkozó volt.

Mintegy folyamatos és állandó munkát jelentett a község utcáinak, úthálózatának rendbentartása. Az utcarendezésai alapról fedezik a deszka padlókat cementbeton padlókkal való kicserélésnek a költségeit. Az első kitéglázott utca a fakerttől a temetőig húzódó, közteret átívelő ut volt. A járdaépítéshez szükséges

tégla felét a község adta, másik felét a telektulajdonosnak kellett beszerezni, valamint a munkát is neki kellett elvégezni.

1928-ban versenytárgyalást hirdettek a község villamosítására. Célul tűsték ki, hogy a községben 7,5 km utcai hálózatot, 50-55 közlámpát létesítsenek. Ez szerves részét alkotta a Dinamó Villamosági RT. ajánlatának, mely Kétegyháza központtal arad-bákécs-acsánád megyei községek által részvénytársasági alapon villamosítási felépítését tervezte. A belépéshez szükséges tőkét - 103100 P.-t. a Pesti Első Hazai Takarékpénztárból kölcsön formájában vették fel. A bekövetkezett válság miatt azonban a villamosítás elhúzódtott a 30-as évek második felére.

Nem használta ki a község a század elején meginduló vasutépítkezések lehetőségét. 1905-ban Mezőkovácsházától Aradig keskenyvágányú vasutvonal építését kezdték el. A "Marosvidéki vasút" kiépítése során is megismétlődött ugyanasz a vita, mint az előző esetben. Ha a vasutvonal érinti a községet, akkor fizet a falu - a vállalkozó társaságok viszont csak akkor voltak hajlandók tervbevenni a község érintését, illetve a községen is áthaladó vasutvonal kiépítését, ha a falu fizet. Az elvi hozzájárulás kevésnek bizonyult. A közlekedést így részben a Sárközy Gyula szolnoki lakos által üzemben tartott Dombiratos - békéscsabai autóbusszjáraton bonyolították le, másrészt pedig lovas szekereken. Még ma is autóbusszjárat köti össze Kunágota, Almáskamarás, Nagykamarás volt kartésközségeket a Bánkúton /volt hercegi uradalom/ áthaladó vasutvonallal.

Az 1920. évi XXXVI. tc. és az azt kiegészítő 1924. évi VII. tc. végrehajtása során a földbirtokrendező bíróság a környéken is földosztást hajtott végre. Összehasonlításként álljon itt Almáskamarás és a környező falvak határában végrehajtott földosztás.

Háshely céljára

Szántóföld céljára igénylő:

Elek:	478 háshely	1369 kat.hold	; 1440 igénylő
Nagykamarás	260 -"-	661 -"-	200 □; 464 -"-
Almáskamarás	152 -"-	311 -"-	40 □; 276 -"-
Medgyesegyhá- za	325 -"-	204 -"-	1466 □; 381 -"-
Medgyesbodzás	198 -"-	474 -"-	1557 □; 307 -"-

Nagykamarás József főherceg birtokából kapott, Elekén gr. Weinekheim Dénes és báró Hammerstein Arnold birtokából osztottak.²⁵

Almáskamaráson 1921. jan. 5-én alakul meg a háshelyrendező bizottság. Tagjai: Brunst Adám, Strifler János, Lehmayr József.

Háshelyek kiosztására a Bánkuti ut mellett lévő 20 hold községi földet jelölik ki. Ezenkívül azok, kiknek a széles utcával szemben volt szántóföldjük át kellett, hogy adják háshely céljára, ígéretet kaptak rá, hogy földjükért a bánkuti uradalomból vásárlandó földből kapnak kártérítést. A község területén is voltak kiosztásra alkalmas üres beltelkek. Így pl.

Niedermsyr Sebő	20 hrsz.	1/4 beltelkek
Ruck Simon	33 "	1/4 -"-
Huek Simon	95 "	1 teljes "
Szinger József	377 "	1/4 beltelkek

Mivel ezek a beltelkek a tulajdonosnak teljesen feleslegesek, hatóságilag igénybe vehetők - döntött a képviselő testület 1921. április 21-i ülésén. Ezen kívül is voltak még beépítetlen üres beltelkek, melyeknek beépítésére a tulajdonosokat kötelezték, vagy ha erre nem hajlandók, a háshelyeket szétosztják a kérelmezők között. A következő megosztásban fordult ez elő:

1/2 telekkel birt	40 lakos
1/4 -"-	5 -"-
1 egész -"-	6 -"-

A háshelyeket kérelmesöket 3 csoportba osztották be különböző érde-
meik alapján.

I. csoport: hadirokkantak /14/; hadiösvégyek /8/; hadiárvák /2/;	24
II. csoport: Összesen:	93
III. csoport: -"-	22
	<hr/>
	139

Visszaútszaitottak az I. csoportból 2 főt, a II. csoportból 7 főt,
a III. csoportból 2 főt - vagy mert férjhezment közben és így van
már háza, vagy mert a családban már kapott más, vagy a szülőktől
örökölhét, tehát nincs rásszorulva. Így tehát 128 háshelyet osztot-
tak ki.

Ennek az eredményeként változott meg a falu településtérképe.
Észak felé, a bánkúti pusztahatárra eső oldalán az 56-99; 57-98;
59-97-es helyrajzi számmal jelölt parcellák települtek be /VII.
dűllő/, mégpedig úgy, hogy a 428-as számmal jelzett utcával pár-
huzamosan négy, a faluból Bánkútra vezető uttal párhuzamosan
egy utca épült. Ezt a települést máig is "ujfalunk" nevezik.
Ugyanezen az oldalon, de déli irányban települt a másik "ujfalu"
a 31-70; 32-69 helyrajzi számmal jelölt parcellákon a IV-es dűllő-
ben. Itt három párhuzamos utca épült a 428-as utcával.

1928-ra a kiosztott háshelyek közül már 61-et beépítettek. Az
újjonnan épített házak általában három szobásak, tágasak, egéas-
égssek. Sőt a falu belterületén ekkor épített házak közül már
több kifejezetten városias jellegű lakóépületet találunk.

Egészen a huvas évek végéig a község lakói általában nem nyomorogtak. Az alispáni jelentések arról tanuskodnak, hogy a közsépületek, iskolák példásan karban tartottak, a község földet vásárolt. Az adózás képessége nem rendült meg a 12 %-os pótdó mellett sem. Volt példa rá, hogy a községtől 20-40 km távolságban is vettek földet. Míg 1929-ban a környező falvak: Magyarbánhegyes, Kunágota, Nagykamarás, Dombiratos községélyrs szorulnak, Almáskamarás nem. Néhány éven belül azonban súlyos problémaként jelentkezik a birtokmegosztás kedvezőtlen volta. A falu helytelen telepítésénél fogva meg volt fosztva a terjeszkedés lehetőségétől. Így az elnépekedésnél arányosan nőtt az elszegényedés.²⁵⁷ Az egész megyében jellemző a nagybirtok hiánya, valamint a középbirtokos és a

kiabirtokos osztály tulnyomó többsége. Almáskamaráson még közép-
birtokos rétegről sem beszélhetünk, az egész határ kis és tör-
pebirtokot képez. Átlagban számítva még 4 hold sem jut egy csa-
ládra, a lakosság fele pedig földnélküli. /Részletesebb kimu-
tatást lásd Almáskamarás község szellemi katasztere 1927. o.
mellékletén/ Es annál is inkább súlyos gond volt, mivel a nép-
sűrűség magasan az országos átlag fölé ugrott. Mig ugyanis
1930-ban az átlagos népsűrűség Magyarországon 93,4 ²⁷¹, Elekén
66,6, addig Almáskamaráson 165,6.

A helyzet megoldására többféle kezdeményezés volt a község ré-
széről. Előszörben a határt levekестek bőviteni földvásárlás
utján. Egyéni földvásárlási mód mellett a község is próbált
állami támogatással földhöz jutni. 1908. május 20-án tartott
képviselőtestületi ülésen volt arról szó, hogy ha meg akarják
akadályozni azt, hogy a község lakói megélhetés hiányában kíván-
doroljanak vagy elköltözzenek, meg kell próbálni a község hatá-
rának megnagyobbítását. Ezért 1912-ben a szomszédos József fő-
hercegi uradalomtól 200 holdat vásároltak. Ugyancsak a József
főhercegi uradalomhoz tartozó bánkúti szőlőket évtizedeken át
bértelték. Ennek örök áron való megvásárlását kérvényesték 1913-
ban, mivel ez a megélhetéshez szükséges.

A hagyomány szerint 1926-ban amolyan földfoglaló mozgalom volt
az almásiak részéről az általuk mintegy 90 %-ban birtokolt, de
közigazgatásilag Kunágota községhez tartozó Winter pusztának a
faluhoz csatolása tárgyában.

1930-ban folytatott tárgyalások eredményeként a Nagykamrás kös-
séghez tartozó határrészből 527 kat. hold és 194 D-ös területet
csatoltak Almáskamarás határához. A határozat 1931. január 1-i
hatállyal lépett jogerőre.

A termelt növények továbbra is főleg kukorica, buda. Elsősorban az állattenyésztés szabta meg a növénykultúrát. Teret hódított a lucerna, a napraforgó vetése is. Akadnak kísérletező gazdák, szőjabab vetőmagot rendeltek 1940-ben, és innét termesztik szórványaiban a dohányt. Gyümölcsösök közül egyedül a szőlő kapott nagyobb szerepet, egyébként szórványosan kertekben, hási portákon voltak csak gyümölcsfák.

A mezőgazdaságot egyre inkább gépesítik. A 30-as évek végére kb. 6-8 gazda van, kik arató és cséplőgéppel rendelkeznek.

1939-ben súlyos jégkár érte a falut. A hagyomány szerint májusban tojás nagyságu jég esett, a földet kb. 10 cm vastagságban borította el. Minden elpuasztult, a másodvetés nem sikerült, mert forró, száraz nyár következett.

1941-ben nagy volt a talajvíz, majd 42-ben olyan nagy volt a belvíz, hogy mintegy 230-240 kat. hold. szántóföld víz alatt állt. A faluban házak dőltek össze. Építési költséget 18-an kértek tönkrement házuk rendbehozatalára.

A másik kint az olaszellenességéből az állattenyésztésre való fokozottabb áttérés. Ezért elsősorban a községi legelő feljavítását szorgalmasták. Szép eredményeket értek el különösen a lótenyésztés terén. Volt példa, hogy importáltak is a községből lovakat. Az 1942-ben megtartott állatösszeírás alapján volt a faluban:

Szarvasmarha /tenyészbika, bikaborju, tehén, úszó együtt/	349
Ló /tenyészmén, csikó, kanea, herélt együtt/	464
Sertés /koca, súldó, ártány, növendékkan együtt/	1917
Kecseke	261

A kedvezőtlen mezőgazdasági viszonyok ellenahelyezésére egyre inkább térthódít ez ipari tevékenység is. Már 1903-ban telepítenek vesszőtalsapet a község tulajdonát képező fakertben

assal az indoklással, hogy télen is keressenek az emberek.

1904-ben airok seprő-kötési tanfolyamot indítanak. Az 1888/89-es tanévtől 1938-ig /a VIII. osztály bevezetéséig/ állandóan működő gazdasági ismétlőiskola. Mellette időnként különféle háziipari tanfolyamokat tartanak meghívott oktatóval. Az oktató szállását, annak fűtését, világítását, valamint oktatóhelyiségét is a község vállalta. 1910-től a füsttelepet kibővítik, mintegy 5 holdon termelnek vesszőt a nyugdíjasott Bósa István tanító által eddig birtokolt kegyadományi földön. Így a kosárfonás szövetkezeti alapon történt. 1913-ban pl. 15 q fűszerezőt használt fel a tanfolyam, a többit az előljáróság értékesítette. Még 1937-ben is olvashatunk a füsttelepről és a helybeli kosárfonók működéséről.

1926-ban megalakult az ipartestület. Az április 27-én készült "Almáskamarási ipar testület ipar lajstroma" szerint nemesak helybeliek a tagjai. 246 bejegyzett iparos között 4 bánkúti, 111 nagykamarási és 141 almáskamarási lakos volt. E kedvező szám kissé csökken a 29-30-as években. 1930-ig megszűntette iparát 31 ember, 1930 és 1940 között 37; 1945-ig további 3 fő. Elköltözés miatt megszűnt a tagsága 23 főnek, meghalt két iparos és nem tudta igazolni tagságát, ezért törlik a nevét a névsorból 5 iparosnak. A 30-as évek munkanélküliségét főleg a segéddek sínylik meg. 1935-ben mindössze 35 iparos dolgozott, 15 munkanélküli volt és 50 segéd pedig alkalmazás nélküli volt. Részben elvándorlással, részben mezőgazdasági munkába való bekapcsolódással segítettek helyzetükön. A leggyakrabban előforduló bejegyzett foglalkozások a következők: asztalos, ács, cipész, bogár, kovács, szabó, kőműves, bádoga, borbély, molnár, fazekas. Az ipartestület elnöke Poost József almáskamarási, majd 1935-től Bander Sebestyén mintén helybeli lakosok voltak

Feltételezhetően más községekben is csökkent az iparosok száma, mert már 1934-ben érkezett felhívás az eleki ipartestülettől, hogy lépjenek be más ipartestületbe. Tiltakoztak a feloszlata

ellen, olyannyira, hogy inkább ipari jogokról mondanak le, mintsem csatlakozzanak a Medgyesegyháza és Vidéke Ipartestülethez. Erről az elhatározásukról értesítették az Ipartestület Országos Központját - valamint a Szegedi Kereskedelmi és Ipar-kamarát. A tiltakozás nem járt sikerrel, így feloszlott az ipartestület. Az 1940-41-42-es években iparigazolványt kérők már a Medgyesegyházi Ipartestület tagjai lettek. ^{28/}

A község soha nem alkotott merov, sárt települést. Az elzárkózás csupán a német - helyesebben a éváb nemzetiségű lakosokra volt jellemző. Ezek egymás között házasodtak, ritkán fogadtak be "idegent" maguk közsé. Természetesen példa akad arra is, de a 30-40-es években szinte átaszótták a rokoni szálak az egész falut. A svábokon kívül azonban mások is éltek itt. Már a kezdeti betelepüléskor ezek helyről kerültek ide lakók, de később is állandó jelenség volt a begándorlás. Erre enged következtetni a települést szabályozó rendelet, melyet 1903-ban alkottak, és a vármegyei alispán 3928/1903 es. rendelete alapján átdolgozva és jóváhagyatva volt érvényben. A szabályrendelet tartalmazza a község kötelékeibe való felvételért esedhető díjak megállapítását.

1 §: Aki a községben letelepedni óhajt, köteles ezen szándékát a község előljáróságánál szóban vagy írásban bejelenteni, és az 1886 évi XXII. t.c. 9.§-ban felsoroltakat okmányaival igazolni. Ha a hivatolt szakasz b, és c/ pontjában foglaltakat igazolni nem tudná, a letelepülés feltétlenül megtagadandó.

2 §: A község kötelékeibe való felvétel végett köteles az illető szóval vagy írásban folyamodni, a felvétele esetén

I. osztályba tartozó	20 Korona
II. osztályba tartozó	10 Korona
III. osztályba tartozó	4 Korona

települési díjat lefizetni, amit ha a felvételt követő

30 napon belül nem tenne, a felvétel eredménytelenné válik, e
es iránt esetleg újabb kérelem terjesztendő elő.

3.§: A község kötelékeibe való felvételtől a képviselőtestület
határoz, ugyszintén az állapítja meg a 2 §-ban említett
felvételi díj összegét. Ezt a felvételtől szóló határozat
készítésétől számított 8 nap alatt kell befizetni.

4.§: A felvételi díj az 1886. évi XXII. tc. 1.§-a szerint
való település esetén is fienstendő, mely esetben a díj
azon időpont beálltakor válik esendőkese, midőn az ille-
tő egyén az idézett törvényesekasz értelmében hallgatólag
ia a község kötelékébe lépettnek tekintetik.

5.§: A felvételi díjak, kösedők módjára, esetleg végrehajtás
utján is behajthatók, a az e esimen befolyt összegek a
vegyes jövedelmek címén a községi könyvtárba vétel esendők
be.

6.§: Ezen esabályrendelet határosványai a eselédekre nem ter-
jesztetnek ki.^{29/}

A közgyűléseknek szinte állandó napirendi pontja elhagyott, házasa-
ságon kívüli esültatt gyermekek helybeli illetékeseésének elismeré-
si ügye. Legtöbb esetben azonban nem ismerik el a szülők hosszabb
távolléte vagy a gyermek nem helybeli születése miatt. Letelepülé-
si engedélyeket az 1920-aa évektől egyre inkább megtagadják, ha
a megélhetése a faluban nem biztosított. Így csak azok települhet-
nek be, kik foglalkozásuknál fogva önmaguk ellátásáról gondoskodni
tudnak. Így pl.: Metz Jánoané magánbába Elekről, Reinhard Ferenc
szobafestő Gyöngyösről, Zevity Tivadar mint tanyás szolgál Metz
Józsefnél, így megélhetése a község megterhelése nélkül is bisto-
sított; Niedermayer Antal géplakatos és gépkocsiszerző is enge-
délyt kapott.^{30/}

Jellemző, hogy mezőgazdasági munkával foglalkozó elvétve akadt csak. Hisz a századfordulóra eléggé elaprózódtak a birtokok. Ez a folyamat tovább tartott, és az első világháború ember vesztesége sem változtatott lényegesen a helyzeten. A mintegy 58 hősi halott ugyanis többségben földműves, illetve napszámos foglalkozású volt.

Az 1918-as októberi forradalom tette kézzen éri a falut. Kb. 150 család volt tagja a szociáldemokrata pártnak, a falu centruma volt a környék szociáldemokráciájának. A forradalom hatására megalakították a Nemzeti Tanácsot, majd népbiztosnak megválasztották Engelhardt Antalt. Ezután szenessóval Nagykamarásra vonultak, és esatlakozásra szólították fel. Ezután a két falu közsés a köciókat kezdeményezett a szomszédos főhercegi uradalom felosztásának lehetőségét illetően. 1919. márciusában megalakul a hármas direktórium:

Engelhardt Antal	elnök
Szilbereisz József	titkár
Strifler János	

Két almási lakóst kötél általi halálra ítélték, de az ítéletet nem hajtották végre. Közél lévén a román határ, hamar román megszállás alá került a falu. 1919. április 29-én már román esendőrkök elől menekülnek el a kommunista vezetők. Első intézkedéseik közé tartott a kijárási tilalom elrendelése este 8 óra után, a csoportosulások megtiltása. Az elfogott kommunistákat megkorbácsolták vagy megbotosták. Két heti itt-tartózkodás után a lakományát Nagykamarásra tették át, majd 1920. április 24-én Arad megye 5 községéből a románok kivonultak, így szabadult fel a megszállás alól Almáskamarás is.

A faluban több társadalmi egyesület volt. Már 1904-ben megalakult az "Almás-Kamarási Ifjusági Egyesület." Célját alapszabályzatban faktették le: 15-21 éves ifjaknál a hazafias érzületnek, a vallás-erkölcsös életnek ápolásai, az ifjuságnak józan, tisztos-

séges és másrészletesen életmódra való az oktatása. Ezért falolvasásokat, előadásokat és szórakoztató mulatságokat rendeznek.

1927-ben alakul meg a levente egyesület, van méhészegyesület, és nagyon szép eredményeket ért el, a környéken híressé vált Gazda-kör. Például az 1903-ban alakított népkönyvtárat is 1927-ben átadják a Gazda-körnek, ezzel az indokkal, hogy ott legalább olvassák, hasznosítják. 1936-ban 3 hónapos téli mezőgazdasági és kertészeti szaktanfolyamot szerveznek. Ezt 1937-ben megismételték. 44 kisgazda vett ezen részt, melyet Pályi Sándor hódmezővásárhelyi gazdasági tanár vezetett.[†]

A kiszombéri gazdasági iskola fenntartásával kapcsolatban is vállalt ösztöndíjat a falu. Ezért erre az alapítványhelyre 1942-ben Simon Ádám és Kiefer József almási lakosokat fel is vették.

Gyakran rendeztek ismeretterjesztő előadásokat és tanfolyamokat.

1934. február 11-én Hegedűs Béla eleki hitoktató és Holleiter András eleki titkár agitációja nyomán megalakul 35 taggal a Keresztény Szocialista Egyesület. Programja nem sokat adhatott, a szegény nincstelenek között egyre nagyobb volt az elégedetlenség. A helyi plébános jelentése szerint: "A valláserkülcsei élet hanyatlak, főleg a nincstelen munkáság körében érezhető ez.

†Növénytanról, állattanról, kertészetről és szőlőműveléssel foglalkoztak, de ezen kívül általános ismeretterjesztő tárgyakat is tanultak. A tanfolyam résztvevői február 21-én sikeres záróvizsgát tettek Tass Ferenc békéscsabai polgár iskolai igazgató, valamint 200 helyi kisgazda előtt. Megjelent még Dr. Fuhász István kamarai kerületi előadó a Duna-Tisza-közi Mezőgazdasági Kamara küldötte, és Szeder Ferenc, a megyei m.kir. Gazdasági Felügyelőség képviselőjében.

Nincsenek szociális helyzetükkel megelégedve, nyomoruk enyhítését a társadalmi rend erőszakos felforgatásában látják. A moszkvai rádió bomlasztó hatása is érezhető. Sajnos sokan tudnak oroszul, a valószínű élvasszettel hallgatják a szovjet paradicsomadásait. Népünk egy része tehát szolidáris a világromboló törekvésekkel."

Érdekes, és feltétlenül tisztázandó probléma a falu nemzetiségeinek egymáshoz való viszonya; hogyan viszonyul a falu egésze a környező magyar falvakhoz; Különleges kiváltságot, kedvezményt nem élvezett soha. Ellentétet csupán a szomszéd községgel, Nagykamarás sal voltak. Ezek oka elsődlegesen anyagi eredetű: Almáj előbb épített templomot, Nagykamarás évekig járt ide istentiszteletre; sokáig közös orvos volt, a fizetéshez a hozzájárulást nehezen adták meg. A környező falvak közül csupán Elekkel tartottak szorosabb kapcsolatot - rokonságok révén.

A falun belüli ellentétnek sem nyomai, sem hagyományai nincsenek. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a falu nem német nyelvű, hanem kétnyelvű volt. A svábok beszélték a magyart is, és a nem német ajkúak közül sokan tudtak svábul.

1896-ban az ezredéves évforduló jegyében rendezett diákközgyűlésen még német ajkú, de teljesen magyar érzelmű lakossághoz szól a szónok, Volkovszky Antal közjegyző. Határozat született, hogy 2 tanulót, ki a magyar nyelv elsajátításában rendkívül jó előmenetelről tesz tanubizonyosságot 5-5 Ft ösztöndíjjal jutalmazzanak. A képviselőtestületi jegyzőkönyvek azonban már magyarul készültek.

Az iskolai oktatás történetén végighusódott és nagyon sokszor éles vitát váltott ki a nyelvi probléma. Mint egy szeizmográf, úgy követi ez a probléma az éppen aktuális politikai helyzetet. Volt eset, hogy próbálták kihasználni, ezt kijátszani ezt a

kettősséget ellentétük szítására. Az államosítástól /1900-tól/ az iskolákban az oktatás magyar nyelven történt. 1907-es tantestületi jegyzőkönyvben olvashatjuk: míg az idegenajku községekben a gyermekek saját anyanyelvükön is megtanulnak olvasni és írni, itt es nem történik meg, ezért célszerű lenne heti 2 órát fordítani a német olvasás és írás elsajátítására. Valószínű, hogy a gyerekek tudták, sőt használták is a sváb nyelvet, de az irodalmi németet nem értették, helyesen sem írni, sem olvasni nem tudtak. Érdekes keresztmetszetet ad erről a problémáról az 1908. október 3.-án készült tantestületi ülési jegyzőkönyv. Berda Vilmos felszólalásában kifogásolja, hogy a magyar nyelv oktatása nagyon gyenge. Javasolja, hogy a magyar nyelv helyes elsajátítása érdekében tiltsák el a gyerekeket az iskolában a német nyelv használatáról. Hivatkozik saját módszerére, mellyel elérte, hogy a román gyerekek, kik iskoláztatásuk elején semmit sem tudtak magyarul, a második osztályban már meglehetősen jól beszélték a magyart. Határoznak tehát a magyar nyelv oktatását illetően, bár az igazgató Klingler Ferenc megjegyzi, hogy "mikor még a német volt a tanítás nyelve, akkor is oktattam néhány tárgyat magyarul - sikerrel."

A magyar nyelv jó elsajátításáért egyre több a módszertani vita a tantestületen belül, a 20-as években egyre gyakrabban rendeznek színi előadásokat, természetesen magyarul, az ifjúsági könyvtárban történelmi tárgyú könyveket, verseket, énekeket szerevezve. 1924-től azonban már heti 3 órában tanítják III-VI. osztályban a németet. 1930. január 19-i ülésen ismertetett 860-11-5692/929. ez. miniszteri rendeletet - miszerint a német írás olvasás tanítására külön tanítót kell alkalmazni - fölöslegesnek tartják. Részből a tanítók beszélnek németül is, másképp pedig elvetik az A típusú iskola /német nyelvű oktatás/ tervét. Nem szabad a 30 éven át folytatott, sikeres magyar nyelvi oktatás eredményét kockáztatni. Pedig az ellenagításió folyt. Jöttek Elekről, Pestről agitálni a német nyelv mellett, különösen a 30-as években.

Igy 1936-ban a szülőket kérdezik meg a kisebbségi nyelvű oktatásról. Kevesen szavaznak a tisztán magyar nyelvű oktatásra, a többség kettő nyelvű oktatást akar, tisztán német nyelvre senki nem szavaz. Így 1938-tól magyar, valamint magyar-német tagozatu osztályok voltak.

Feltétlenül szólni kell a kivándorlásokról is. Már az első világháború előtt is mentek ki családok Amerikába. Erről a visszahonosításokból tudunk. 1934. október 5-én Stumpf József volt almási lakos kéri visszahonosítását. Szerzett vagyonával hazatért, itt földet vásárolt, végleg letelepedni kíván. Hasonló Schöffler Márton esete, Mahler József és felesége stb. stb.

1937. májusában 120 munkás szegődött Almáskamarásról mezőgazdasági munkára Németországba. Itthon ugyanis nem volt munkaalkalom. A főhercegi uradalom csökkentett munkaslétszámmal dolgoztatott, a helybeli gazdák pedig esélénységgel végeztetik el a szükséges munkát. Csalogató volt a remény, hogy a márka magasabb vásárlóértékű volt, így majd visszatérve, földet, házat vásárolhatnak. Sajnos sokan üres zsebekkel tértek vissza, akik nagyon spóroltak és kuporgattak, azok is csupán 6-700 Pengőt tudtak hazahozni decemberben. Senki nem maradt kint Németországban, mindenki visszatért, mely tény bizonyíték a hovatartozás vitájában is.

Mindemellett azonban a községben is megalakul a "Volksbund". 1940. október 20-án Besch Ferenc, a karai némettség vezére, egész tisztikarával sok eleki náci kíséretében a községbe jött. Lázító beszédet tartott, s kérte, csatlakozzon a helybeli némettség is a mozgalomhoz. Hatására sokan a helyszínen feliratkoztak. Ezzel a ténnyel jött létre a helybeli "Volksbund", elnöke Strifler Antal lett. A "Volksbund" szakadáshoz vezetett a helyi lakosság között. Állandó ellenségségségek, kenyérrigység, lánongások okozója volt.

A bundista családokból kerültek ki az SS katonák. Mintegy 54 almási fiatal vonult be a horogkeresztos sásló alatt. 1942. április 25-án. Nagy részük már nem is tért vissza, elpusztult a háboruban.

1944-ben vegyes /német-magyar/ bizottság jött a községbe, hogy az itt élő német származású katonaszolgálatra alkalmas férfiakat besorozzák. Mivel az önként jelentkező kevés volt, így esendőrk próbálták felhajtani az embereket. Az emberhajtsa nem sok eredménnyel végződött, mert a férfiak a környező kukoricásba menekültek.

Ez év szeptember 21-én jelentek meg a faluban az első visszavonuló katonák. Távoli ágyudörgés és az Ujaradról, Nagyvarjasról, Szentmártonból jött "menekültek" okostak némi pánikot. A "Volksbund" tagjai elmenekültek. Szeptember 23-án kezdődött a tűzérési harc, mely nagyobb szünetekkel 2 hétig tartott. Október 4-ről 5-re virradó éjszaka hatoltak be a szovjet katonák a faluba. Október 6-án vonult át nagyobb csapat. Néhány pincébe lenéztek: "van-e itt katona?" majd sietve tovább mentek. A rend és a nyugalom csupán egy hétig tartott, mivel a katonákat követték a fosztogatók, kik nem kímélték a falut. Ennek a Nemzetőrség felállítása vetett véget, melynek a Ráth tanyán esékelő orosz parancsnokság statáriális felhatalmazást adott, miszerint, ha még egyszer jön valaki fosztogatni, ki kell végezni. Ez az intézkedés vetett véget a rablásoknak.

1945 karácsony első napján érkezett a községbe egy orosz katonacsoport, és körülkerítette a falut. A következő napokon az anyakönyvekből kiírták a 17-45 korig az itthon lévő férfiakat és nőket. Január másodikán Nagykamarásra, innen Gyulára, majd bevagonizozva Románián át Szovjetunióba vittek 352 személyt /254 férfit és 98 nőt/ az ottani szénbányákba dolgozni. Visszajövetelük kis csoportokban történt, nem tért vissza 90 személy.

Azokat, kik az 1941-es összeírás alkalmával német anyanyelvűeknek vallották magukat 1946-ban kitelepítették az országból. Be a falu 94 %-át érintette. Mentésitve lettek azok, kik nemzetiségi szempontból vegyesházasságot kötöttek, valamint akik magyar anyanyelvűnek vallották magukat. Es utóbbiak kevés számának magyarásatául sok mindent fel lehet hozni. Először is a "Volkebund" káros és megfélemlítő propagandáját. Példaként álljon itt a következő rövid ismertetés az 1941. február 22-én készült jegyzőkönyvből.^{31/}

Dohány Józsefné /Cecesei Piroska/ előadja, hogy lánya, Pápai Etel 1940. okt. 27-én házasságot kötött Dispán József földműves napszámos helybeli lakossal. A panaszos leányának férje ifj. Dispán József a népszámlálás során magát magyar nemzetiségűnek vallotta, ezért az apja Dispán József a fiát kitagadta, és megtiltotta, hogy fia és menyje, kik magukat magyarnak vallották, küszöbét átlépje. A panaszos kéri a jegyzőt, Tass Gyulát, hogy teremtsenek békét, hiez a fiatalok jól élnek.

As apa indoka: azért nem tűri, hogy a fia magyar nemzetiségűnek vallja magát, mert ha Hitlerék eljönnek, akkor annak, ki magyarnak vallotta magát, el kell tűnnie erről a vidékről.

A sors iróniája, hogy fordítva történt. Elterjedt az is, hogy azért kell mindenkinek német nemzetiségűnek vallania magát, mert a népszámlálás adatai lesznek döntők abban, hogy a két községet /ti. Almáskamarást és Elekét/ a Romániában lévő "Bánáti németekhez" csatolják. Ilyen rémhírekkel és megfélemlítésekkel akadályozták a népszámlálásnál az adatszolgáltatók szabad akaratának megnyilvánulását. Az is tény, hogy sokan helytelenül értelmezték az anyanyelv kérdését is.

Ilyen előzmények után, a kitelepítést a következő intézkedések

előzték meg:

1./ Március 21: megalakult a 3 tagból álló "Igazoló Bizottság".
Battonyáról egy járásbíró, a helybeli magyarok és német ajku-
ak részéről 1-1 fő. E bizottság feladata volt megállapítani,
kik voltak az almási lakosok közül a "Volksbund" tagjai.

2./ Április 4-én megjött:

a/ 10 tagu "Összeíró és Előkészítő Bizottság"

Es állította össze statisztikai adatok alapján a kitele-
pitendők névsorát.

b/ a 80 tagu "Leltározó Bizottság" kormánybistossal az élén.

Es minden kitelepitendőnek a házát leltározta, lezárta
és lepecsételte.

c/ 160 tagból álló "Kerhatalmi Rendőrség" részint a rend
fenntartására, részint a kitelepitendők elkísérésére.

d/ Már az "Összeíró Bizottsággal" együtt érkezett meg az
5 tagu "Mentesítő Bizottság", melynek feladata és jogköre
volt a mentesítésre beadott kérelmeket elbírálni és a ki-
telepítés alól esetleg mentesíteni.

A kitelepítés 3 szakaszban történt.

Először április 12-én kb. 900 személyt vittek el.

Másodszor április 18-án kb. 450-500 személyt vittek el.

A harmadik számú kitelepítéskor 9 családot /25-30 személy/ vittek
el, kik az előző alkalmakkor betegség miatt nem voltak szállitha-
tók.

Betelepítés: Már 1945-ben jöttek Romániából magyarok a községbe,

előzték meg:

- 1./ **Mareius 21:** megalakult a 3 tagból álló "Igazoló Bizottság".
Bettonyáról egy járásbíró, a helybeli magyarok és német ajkúak részéről 1-1 fő. E bizottság feladata volt megállapítani, kik voltak az elmási lakosok közül a "Volksbund" tagjai.

- 2./ **Április 4-én** megjött:
 - a/ 10 tagu "Összeíró és Előkészítő Bizottság"
Es állította össze statisztikai adatok alapján a kitele-
pitendők névsorát.

 - b/ a 80 tagu "Leltározó Bizottság" kormánybiztossal az élén.
Es minden kitelepitendőnek a házát leltározta, lezárta
és lepecsételte.

 - c/ 160 tagból álló "Kerhatalmi Rendőrség" részint a rend
fenntartására, részint a kitelepitendők elkísérésére.

 - d/ Már az "Összeíró Bizottsággal" együtt érkezett meg az
5 tagu "Mentesítő Bizottság", melynek feladata és jogköre
volt a mentesítésre beadott kérelmeket elbírálni és a ki-
telepítés alól esetleg mentesíteni.

A kitelepítés 3 szakaszban történt.

Először április 12-én kb. 900 személyt vittek el.

Másodszor április 18-án kb. 450-500 személyt vittek el.

A harmadik számú kitelepítéskor 9 családot /25-30 személy/ vittek el, kik az előző alkalmakkor betegség miatt nem voltak szállíthatók.

Betelepítés: Már 1945-ben jöttek Romániából magyarok a községbe,

és az almezőkült bundisták házába költöztek.

A tulajdonképpeni betelepítés közvetlenül a II. számú kitelepítés után következett be.

Makóról jött	62 család
Battonyáról	54 -"-
Nagykamaráról	45 -"-
Gyuláról	29 -"-
Csanádapácáról	24 -"-
Dombiratozáról	22 -"-
Magyasszodásról	20 -"-
Kunágotáról	20 -"-
Magyarbánhegyesről	10 -"-
Egyéb helyekről	<u>40 -"-</u>

Összesen: 326 család, kb. 1630 személy, a már előbb beköltözött és a régiak közül ittmaradt családok száma 260, így 1946-ban összesen 586 család kb. 3000 személy lakta Almás-kamarást.

Függelék I./1.

As 1847-es népösszeírás alapján kimutatható a község alapítóinak neve. A számozás a kapott házhely számát jelöli. Már itt is látható, hogy vannak házhelyek, melyet nem egy család lakik. A nevekből következtethetők vagy fiatalabb rokon, vagy szülő. Esetenként foglalkozás is jelölve volt, ezt feltüntettem. Leggyakoribb azonban, hogy béresként, szelléreként lakott vagy laktak többen is egy-egy gazdánál.

1. Ruck Gáspár
Hammer Teréz
2. Reiss Antal
Jáger Éva
3. Michael Wittmann
Ruck Teréz
Niedermayer József
Schneider Katalin
4. Stapf Ferenc
Engelhardt Szabina
5. Hoffmann Maxim
Hammer Rozaly
6. Hoffmann Antal
Pfeff Anna
7. Haok Flórián
Ádám Erzsébet
8. Ruck Melchior
Maler Jolán
Vlasek Teréz
9. Granek András
Ruck Margit
Ruck József
Zeitler Margit
10. Klenn Ádám
Schmidt Anna
11. Klenn Ádám
ut

12. Cseitler Fulöp
Braun Szabina	
13. Faulhaber György
Braun	
14. Stumpf János
Cseitler Terés	
15. Jager János
eleki lakos	Káli József
Kalszakai Örsse
16. Jager Mihály
Mittnacht Kati	Gál József
feles
17. Durst János
Mittnacht Terés	
18. Engelhardt Antal
ösv.	Engelhardt Adám
Niedermayer Ersei
19 ut	
20. Niedermayer János
Bojt Éva	
21. Hoffmann Antal
Niedermayer Erzsébet	Hoffmann Antal
Pfeff Rosália
22. Schreier József
Vöber Veron	
23. Hammer
eleki	Ruck György
Hammer Terés
24. Ziegelbauer János
Hammer Anna	Flach Péter
orvos
25. Reies János
Jung Veron	
26. Hermann Engelhardt
Mittnacht Anna	

27. **Mittnacht József**
Steiber Rozály

28. **Hammer Jakab**
Ruak Margit

29. **Bucsik Boldissár**
Vilts Borbála

30. **Wittmann Antal**
Irene Kufano

31. **Ádám András**
Viatsin Veron

32. **Hoffmann Gáspár**
Durst Franciska

33. **Geissl Antal**
Engelhardt Teréz

34. **Hoffmann Boldissár**
Hon Kati

Hon Kriszta
Özevgy

35. **Trenl József**
Mittnacht Teréz

Trenl Antal
Jager Margit

36. **Alter János**
Jager Veron

37. **Schreier József**
Schneider Szabina

Duka Sándor
Miller Apellónia

38. **Alber József**
Durst Vera

39. **Engelhardt Flórián**
Schneider Éva

40. **Schneider József**
Bloch Brigitta

41. **Schneider Antal**
Leng Teréz

42. Kross József
Kellm Erzsébet
43. Krausz Ádám /ifja/
Trenler Erzsébet
44. Kross Ádám
Vaschicht Julian
45. Engelhardt József
Niedermayer Mária
Niedermayer Frna
Engelhardt Franciska
46. Reich Alajos
47. Haek Antal
Ruck Franciska
Scheffler Martin
Diósi Ferenc
Konti Katalin
48. Hon Gáspár
Ruck Anna
49. Strifler János
Schneider Katalin
50. ---
51. Rosenacker János
Beumann Borbála
Orgovics János
Pertida Uvits
G.n.u.v.
52. Haek József
Hoffmann Ágnes
53. Csalner János
Schreier Anna
54. Ruck Ferenc
Stumpf Margit
Nagy Mihály
Zsótér Erzsébet
55. Wittmann Mihály
Engelhardt Anna
Sonkolos János
56. Haek Gáspár
Zeitler Anna

57. Braun Péter
Stumpf Anna
58. Niedermeyer Gáspár
Reics Terés
59. Braun György
Ockermann Anna
- Braun János
Mittnacht Rosália
60. Engelhardt Ádám
Braun Saabina
61. Mittnacht Mihály
Strifler Erzsébet
62. Szilbereics Gottfried
Jagleber Ágnes
63. Szilbereics János
Dittmann Anna
eleki
- Ádám József
Kovács Borbála
64. Szilbereics Boldissár
Niedermayer Erzsébet
65. Braun János
Seberger Terés
66. Ditner József
Rosenacker Terés
67. Ruck Mihály
Engelhardt Veron
68. Strifler Ferenc
Seberger Kati
- Rosenacker Antal
Kernecker Erzsébet
69. Sturm Mihály
Wittmann Erzsébet
70. Mihók Ádám
Lehmayer Kati
- Lehmayer Ferenc üsv.

71. Diapan József
Kiefer Anna	Krader Péter
Engelhardt Erzsébet
72. Kiefer Dezert
Diapan Franciaka	
73. Strifler György
Schneider Anna	Strifler Ádám
Steiner Regina
74. Cselner Ignác
elaki	
75. Brand János
Kuck Kati	
76. Hack Antal	
77. Engelhardt József
Ackermann Margit	Ackermann Mihály
Szvegy
78. Klemm György
Post Veron	Post János Szvegy
79. Klemm György
Post Anna	
80. Kiefer József
Heilinger Bora	
81. Klemm József
Zeitler Teréz	
82. Braun György ifj.
Engelhardt Vera	
83. Klemm Antal ösv.	
84. Klemm János
Irent Margit	
85. Zeitler József
Stumpf Franci	Szabó Mihály
Machler Veron
86. Jang József
Stumpf Anna	

87. Pittner Antal
Stumpf Margit
88. Stumpf Mátyás
Reiss Terés
89. Engelhardt Martin
Brandt Anna
90. Wisching István
Engelhardt Éva
91. Laubrich József
Hammer Rosály
92. Hirs János
Wittmann Borbála
alaki
93. Schmidt Antal
Diepan Krassóbat
94. Amen Tamás
Reiss Margit
95. Hack Ágnes
ösv.
96. Hen József
Bogár Margit
97. Mats Gáspár
Faulhaber Anna
98. Strifler Ferenc
Krausz Anna
99. Haubeszreich Pál
Krausz Terés
100. Tremel János
Niedermayer Kati
101. Niedermayer Julia
- Bloch Mihály
Töri Brigitta
- Durat Lőrinc
Kiegelbauer Anna
Hattmann Martin
Mahler Kati
- Pfeff János
Stahbar Anna
- Wagner Veronika
Bannbaeh Anna
- Tremel János
Hoffman Terés
- Kakorja István
Tóth Varon

Geismadis
Szigla János
Kraller Julianna

102. Niedermayer József
Mahler Terés

103. Luptovics György
Fontos Anna

Gál János
Dehény Katalin

104. Lehmayr

Heillinger Antal
Engelhardt Kati

105. Vöber György
Müch Éva

106. Engelhardt János
Mahler Éva

107. Strifler Mihály
Geissler Terés

108. Lehmayr Leonard
Mets Margit

109. Krader József
Engelhardt Margit

110. Wittmann József
Stumpf Anna

111. Rosenacker Adám
Dispán Erzsébet

112. Gát Ferenc
Braun Erzsébet

113. Hoffmann Gáspár
Strifler Kati

114. Kaupert József
Strifler Terés

115. Ruck György gulyás
Hammer Terés
alaki
116. Dittmann Adám
Haffmann Rosália
117. Adám András
Hoffmann Amália
118. Wittmann György
Tagleber Verona
119. Stumpf
120. Heislinger Konrád
Jager Anna
121. épül
122. --
123. Szilágyi Ferenc
Varga Julianna
124. Pásztorok háza /23 személy/
125. Malon
Sándor Jakab
Kovács Rosália
Mag Kati
126. Hodály
Kunecz Ágoston
Bombják József

Püggelók II.

Almáskamerás község szellemi katasztara 1947.

- 1./ A község neve: Almáskamerás
- 2./ Lélekszám: 2406
- 3./ Vallás: rkath.
- 4./ Anyanyelve: német
- 5./ Foglalkozás: földműves
- 6./ Házak száma: 538
- 7./ Családok száma: 600
- 8./ A legtöbb család átlag 4 gyermeke a
- 9./ Az egyke elűtt te a a fajt? nem
- 10./ Családi élet milyen? bensőséges
- 11./ A gyermek a szülői háznál milyen nevelést kap: Gondos
- 12./ A gyermekek ruházása, gondozása tehetségükhöz mértan kielégítő.
- 13./ Feltűnő-e a gyermekek engedetlensége a szülőkkel szemben? nem
a serdülők viselkedése a felnőttekkel szemben? kifogástalan;
Milyen a családi és a vallási élet. Rendes. A szülők hány %-a
küldi iskolaidő alatt iskolába a 9 évesnél idősebbeket csupán
a törvényes kényszer hatása alatt. Az iskolalátogatás törvé-
nyes kényszer nélkül is rendes.

II.

A község határa: 2017 kh mind a nép kesén - uradalmak ninosenek.
Mit és átlagban mennyit termelnek holdanként?

10 q busát, 14 q tengerit.

Nincstelének száma:	65 %
3-7 holdasok	16 %
8-15 "	8 %
16-25 "	5 %
26-40 "	3 %

41-70 holdások	2 %
71-120 "	1 %

/százalékarányt nem a lélekszámhoz, hanem a családfők számához kell mérni./

III.

A gazdák 75 %-a végzi a mélyszántást és a tarlótörést, a trágyázásra nem fordítanak kellő gondot, műtrágyázást 50 %-ban használnak; vetésforgóeszerűen a kapás és kalászos növényeket változtatják, ezen nem is változtatnak, mivel a fogyasztó piacok távol vannak, a jövedelmezőség szempontjából specialitás a dinnye, melyet a környező piacokon értékesítenek; Zimmermann-féle motoros aszalon működik helyben; időszakos hásiiparként a kosárfonás szerepel. /télen/; jövedelmezőség szempontjából /sorrendben/ sertés-szarvasmarha-ló, és saját szükaégletre baromfit tenyésztnek; szakelőadások hangzottak el az őszi szántásról, a vetőmag oszavázásáról, a trágyatelep helyes kezeléséről, a műtrágyák terméshozó hatása, zöldtrágyázás, a sertéevész, a baromfiak betegsége stb. címmel, november 1-től április végéig havonta 2 alkalommal gazdasági szakelőadóval.

IV.

A lakóházak 4 x 5 x 3 = 6 m² szobák átlagban, ablak 90 x 160 cm - szellőztetésre megfelel, a szobák 30 %-a padolt, az ún. "parádés" szobák csak elvétve találhatók, minden szobát használnak, így is túlszűfoltak a hálószobák általában.

A községben orvos van, igénybe veszik. Babonás gyógymódokhoz /trágya, pókháló, por mint vérsécsillapító/ nem folyamodnak; a tbc elterjedése 20 %-os, iszákosság nincs, házasságra a férfiak általában 20, a nők 17 éves korban lépnek. Egyre fokozódó érdeklő-

dóssal hallgattak: Az egészséges lakás; A csecsemők ápolása, Elsősegélynyújtás; A szesz romboló hatása stb. címmel ismeretterjesztő előadást.

V.

A legutolsó népszámlálási adatok szerint a községben 10 analfabéta van /60 éven felüli/ a felnőtt férfilakosság 60 %-a 4; 30 %-a 6 elemi végzettségű; középiskolát végeztek, de nem mentek értelmiségi pályára az utolsó 30 év alatt a községből 3-an, 18-an mentek középiskolai, 6 főiskolai pályára. Az iskola 7 tanerőse, posta, és távbeszélő van a községben, csak Elek nagyközséggel tart kapcsolatot családi összeköttetés révén. /tehát kereskedelmi nincs/

VI.

A felnőtt férfilakosság 10 %-a olvas rendszeresen újságot /Budapesti Hírlap 1; Magyarország 2; Nemzeti újság 4; Új nemszedék 1; Újbarásda 7; Népszava 30; Marosvidék 1; Sonntagsblatt 20 pl./ A községben ifjúsági könyvtár van 265 kötettel, 1905-ben alapult, évi forgalom 3500. Legolvasottak könyvek: Kiss Kelemen története, Hős fiúk, Robinson, 15 éves kapitány, A két árvízese gyermek, Bórharysnya, Mótás Katica, Eszeregyéjszaka regél, A két évi vakáció, valamint Andersen, Grimm mesék, Don Qujote, Magyar fiúk Afrikában, A két imposztor stb. - legkevesebb az érdeklődés a verses könyvek iránt.

Az ismeretterjesztő előadások 8 éve folynak, van mozi és 6 rádió, dalkör, vetítógép nincs.

VII.

Gazdakör alakult 1927-ben 50 taggal, ma 58 tag.

A község lakossága vagyoni állapot és foglalkozási ág szerint nincs kaszt szerűen elhatárolva, érintkezés közvetlen, a hazafias áldozatkészség: lanya; legjelenebb ünnepek: karácsony, húsvét, búcsu, urnapja, márc. 15.

A községnek mesemondója nincs, a nemzeti multból a 48-as idők, a függetlenségi harc hatja át a közszellemet legjobban - demokrati-
kus irányzat.

VIII.

A község 1844-ben telepedett, az 1863 évi inség az és az 1872 évi nagy kolera járvány még ma is a közséjén járnak, a község népe nyilt természetű, a község vesztőivel szemben közvetlen, hangadó nincs a faluban.

1928. IX. 5. Klingler Ferenc igazgató a Vármegyei Iskolán kívüli Népművelési Bizottságnak Makó 168/128 felhívásra,

Felhasznált irodalom

- 1: Érkövy Adolf: A telepítés kérdéséről tekintettel a kivándorlásra. /Bp.1883/ 151. l;
- 2/ Emlékkönyv Mezőkovácsháza alapításának 150. évfordulójára.
/Mezőkovácsháza 1964/ 23. l.
- 3: Érkövy Adolf id.műve 178. old.
- 4: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában.
/szerk.Szabó István, Bp. 1965. Akad. kiad.
1; Gyimesi Sándor A telepítvényes falvak "felszabadulása o.
dolgozat I. kötet 154-207 l./
- 5: u. o.
- 6: Takács Lajos Dohánytermesztés Magyarországon /Bp.1964.Akadémiai
Kiad. Csanád-Arad és Békésmegyei kertészességek című
rész 93-120 old./
- 7: Érkövy A. I. id. m. 195- 196 l.
- 8: Gyimesi Sándor idézett dolgozata
- 9: u.o.
- 10: u.o.
- 11: Paluzsai: Békés-Csanád,Csongrád és Hont vármegyék leírása /Pest
1855/
- 12: Nadai Pál: Békés megye városainak és községeinek története
/Békésszabta 1960/
- 13: Magyarország helynévtára a különféle kormányzati ágak szerinti
beosztás kimutatásával, mint az 1863. év elején fennállott
/Pest, 1863./
- 14: A magyar korona országoinak helynévtára /BP.1877/
- 15: Községi képviselőtestületi ülések jegyzőkönyve./Cs.m.l./
- 16: Historia Domus megtalálható az Almáskamarási Plébánia hivatalá-
ban.
- 17: Paluzsai id.m. 369-371. l.
- 18: Megtalálható az Almáskamarási "Plébánia hivatalában.
- 19: Képzőművészeti leírások. Megtalálható az Almáskamarási Plébánia hivatalá-
ban.

- 20: Képviselőtestületi kgy. jegyzőkönyv /1898. márc.17-1 ülés/
/Cs.m.L./
- 21: Évkönyv A. id. n. 40-41 l.
- 22: Dr. Szentkláray Jenő: A csanád-egyházmegyei plébániák története
- 23: A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája.
/Bp. 1897/
24. Almáskamarási Áll.Él.Népiakola iratai, /Cs.m.L. 1903./márc./
25. Csanád-Arad-Terentál vármegye közigazgatási bizottságának
jelentése az 1927-ik évről /Cs.m.L./
26. " " " "
1928. és 29-ik évről.
- 27: Thirring Lajos: Községeink terület, lélekszám, népsűrűség és
külterületi lakosság hányada a szerint.
/Bp.1935.Hornyanaszky ny. 265-278 l. Kiny. A Magyar Statisztikai
szemléből/
- 28: Almáskamarási Ipartestület Iratai.
/Cs.m.L./
- 29: Képviselőtestületi kgy. jgyk. /1903. ápr.17. ülés/
- 30: Képviselőtestületi kgy. jgyk. /1927-28/
- 31: Közigazgatási iratok 1903-1949. /Cs.m.L./
- 32: Historia Domus: Megtalálható az Almáskamarási Plébánia hivatalában.

